

КУЛЬТУРНИЙ ГЕРОЇЗМ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ (КОНЦЕПЦІЇ Д. ДОНЦОВА ТА В. ЛИПІНСЬКОГО)

У статті досліджено героїчне як один з важливих аспектів національної ідентичності в контексті української філософської традиції. Розглянуто його місце в концепціях українських мислителів Д. Донцова і В. Липинського (їхнє розуміння героїчного, його основні компоненти, символи, відтворення їх як компонентів цілісної культурної системи). Зроблено висновки про важливість феномену як культурної категорії, необхідної, зокрема, в українському контексті, та його подальші дослідження.

Героїчне - системотворчий символ, категорія культури, що виступає реалізацією людського буття. Актуальність його дослідження як феномену національної культури зумовлена, по-перше, важливістю розгляду процесу розвитку націй, зокрема національної філософської рефлексії. По-друге, в умовах сучасного становлення української нації як окремої, осмисленої в аксіологічних категоріях, відповідної до сучасного світу спільноти необхідною є опора на власну духовну традицію, що перебуває у тісному зв'язку з українським розумінням героїчного. Прикладом його осмислення на ціннісно-смісловому рівні та включення у сферу національно-культурного світогляду, відповідного міфу як його буттєвої основи є концепції Д. Донцова і В. Липинського, які й досліджуються в роботі, з увагою, перш за все, до їх культурного й антропологічного змісту.

Серед багатьох тлумачень і дефініцій героїчного варто навести розуміння Т. Карлайлом історії світу як біографії великих людей [1, 27] і дефініцію культурного героя як особи, яка вперше здобуває чи створює різні предмети культури [2, 25]. Також необхідно відзначити, що національний героїзм, пов'язаний з уявленнями національної спільноти про її осмислений початок у історії [3, /75], є певною сакралізацією національного, абсолютизацією його компонентів. Таким чином, національно-культурний герой — це антропологічний символ, що виражає головні ідеї національного буття (походження, розвитку, цінності нації тощо), персоніфікація культурної творчості як упорядкування власного культурного космосу, ідеалізована людина, яка діє в межах національних історії, простору і часу. У контексті ж української культури як головні героїчні типи можна виділити козацтво, що й сьогодні залишається українським національним міфом [4,

162-163], образ національного поета — Тараса Шевченка, «нашого поета, якого ми створили, з яким ми однієї крові та роду» [1, 139], а також хліборобство, пов'язане із землеробським корінням як одним з вагомих для української культури [5, 29]. Відобразилися, хоча й у різній мірі, вони і в концепціях Д. Донцова і В. Липинського, що, відрізняючись за ідеологічною спрямованістю, політичними програмами та світоглядними компонентами, стали складовими єдиної української героїчної традиції, увійшовши до неї досить органічно й поєднавшись з іншими осмисленнями феномену. Саме так слід їх розглядати.

Поняття героїчного є одним з провідних в концепції Д. Донцова. Про це свідчить він сам, наголошуючи на необхідності для існування нації героїчної формотворчої, будівничої правлячої касті [6, 76], «старовинної України» [6, 65], епохи, пов'язаної з діяльністю національних героїв. Особливостями тлумачення Донцовим культурного героїзму є традиціоналізм, ідеї національного розвитку як упорядковуючого начала, «боротьби проти хаосу» [7, 144], обґрунтованість поняттями волі до життя та боротьби як вічних законів суспільної еволюції та національного життя [7, 249], розуміння нації як ірраціонального утворення, життя якого обґрунтоване «емотивним первнем» [7, 394], спільноти, що «має свій власний закон і свою власну правду» [7, 477] та керується елітою, що втілює «дух, оживляючий суспільство» [6, 136], виражений у певних моральних чеснотах. Таким чином, концепція Д. Донцова тісно пов'язана із засадами елітаризму, традиціоналізму та волюнтаризму, а основні її героїчні складові необхідно розглянути, розпочавши з козацтва.

Феномен козацтва Донцов тлумачить як, перш за все, джерело власне українського буття - куль-

турного, політичного тощо - козацьку провідну верству, головних носіїв «духу історії і предків» [8, 61], духу «героїчного минулого» [8, 64] тощо. Козацтво як джерело українського національного життя розкривається в розумінні України як «*patria cosacorum*» [16, 290], тобто землі козацької. При цьому воно отримує тлумачення власне культурне, державницько-ідеологічне, містичне, релігійне, тобто легітимується як національний символ на кількох рівнях.

Як втілення українських культурних універсалій козацтво у Донцова є носієм «джерел нашої традиції» [6, 64], «нашими предками по крові й духу» [6, 78], «нашими святими і героями» [8, 100], тобто джерелом української традиції, конкретна історична діяльність якого пов'язана зі значущими подіями українського культурного буття. З таким значенням пов'язується і його політична ідеологізація. Це відтворення феномену перш за все в значенні провідної верстви як базового поняття донцовської концепції - українського «козацького панства» [6, 28], творця «спільних триумфів у минулому, символізованих в образі отчизни» [6, 261] тощо. Відповідно до такого значення Донцов наділяє козацтво та окремих його представників (від архетипового засновника Д. Вишневецького, який з'єднав риси варяга-дружинника і литовського князя [6, 25], тобто пов'язав козацтво з попередніми героїчними епохами української історії, до гетьманів та окремих козаків) рисами державних творців, ідентифікуючи його як необхідну умову української державності та роблячи зразком для наслідування, причому не тільки культурним, а ще й ідеологічним.

Козацький культурний героїзм був би неповним без його легітимації на рівні релігійному, без включення християнського елемента в онтологічне підґрунтя української культури. У такому сенсі козаки характеризуються як борці за віру і церкву, тобто за націю і культуру, що забезпечувало цілісність національного організму [6, 68]. Не менш важливою є і своєрідна донцовська містика козацтва, пов'язана передовсім з його розумінням нації як емоційної, вольової спільноти. Так, Донцов відзначає містичний характер зв'язку людини з її пращурами через образ козацьких могил - місця, де «похована разом з козаками свобода вільної колісь України, з якого встане невмирущий вільний дух лицарства нашого» [8, 55], місця, що репрезентує «вмерлих наших, котрі з Мазепою, Орликом, Полуботком і Гордієнком ідуть поруч з нами» [8, 64], будучи основою національної ідеї як реалізації колективного ідеалу, світового завдання нації [7, 140] (таке розуміння пов'язане із феноменом структурую-

чих смертей героїв, що пам'ятаються чи забуваються як «наші власні» [9, 252]). Таким чином, козацтво в концепції Д. Донцова є не простим історичним явищем, а героїчним символом, ціннісно осмисленим зразком, пов'язаним з фактами реального розвитку України. Донцов осмислює традиційні образи українського культурного героїзму, додаючи до сформованих типів (зокрема, й до образу варяго-руської князівської касті [6, 66]) риси власного світогляду, чим робить великий внесок в традицію української героїки. Другий її елемент - інтелектуально-поетичний.

Донцов співвідносить буття українців фактично з усіма видатними діячами її історії, але особливе місце в концепції мислителя посіла постать Тараса Шевченка, який не тільки вписується в неї як людина, що чітко розуміла і відокремлювала благородну правлячу верству [6, 10], що для Донцова, здається, є головною рисою національної свідомості, а ще й наділяється особливими рисами як герой-культуротворець. Тому мислитель, використовуючи термінологію різних традицій, зокрема християнської, описує Шевченка (особливість донцовської рефлексії полягає в увазі перш за все до своєрідного інтелектуально-містичного аспекту постаті поета) як пророка, посланого Україні, візонера і містика, який відкрив, за що карає нашу країну Господь [8, 77], який виховався на праджерелах старої культури України [8, 12], тобто символізує спадковість, без якої реалізація національного генія унеможливується. Шевченко - це носій містичного Слова [8, 21], що має спасительну та просвітлюючу функцію в національному контексті, та пророк, що не уявляв собі жодної України, крім козацької [8, 148]. Таким чином, Шевченко розуміється як носій характеристик української культури (перефразовавши Т. Карлайла, як «типовий українець, зразок українця» [1, 39]). Завдяки цьому він увійшов до числа символізованих Донцовим осіб.

Таким є тлумачення українського культурного героїзму в концепції Д. Донцова, що відповідає як вітчизняній традиції, так і загальносвітовим процесам, філософським та ідеологічним особливостям української думки, спрямованої на національну ідею. Другу концепцію цього порядку представляє В. Липинський, що чинив вплив не тільки на ідеологію певних українських національних рухів, а ще й на відповідну культурну традицію, зробивши великий внесок в українську героїчну традицію.

Спрямована на встановлення монархічного устрою, концепція Липинського включила елементи елітизму, ірраціоналізму й волонтаризму

в розумінні природи нації, що характеризується «силою несвідомої, містичної, ірраціональної волі бути собою» [10, 84]. Крім того, концепція була заснована на засадах консерватизму, що зумовило важливе місце, яке в ній посідали поняття мудрості прашурів, суспільства як духовної реальності, нерівності людей, елітарності [11, 73-74], незмінності моральних законів, порядку і традицій тощо [12, 21]. У героїзмі, відтвореному Липинським, дуже важливе значення, як і у Донцова, має козацтво.

Про те, що творчість Липинського стала одним з джерел українського національного міфу, зокрема його героїки, свідчать рефлексії української «легенди Гетьманської, Гетьмана і його Роду як самотнього, реального, живого Символу України» [10, 28], тобто джерела форм українського буття, концентрації українських культурних характеристик. Це також продемонстроване в інших символізаціях козацтва, які він наводить.

Концепція Липинського є міфокультурним обґрунтуванням козацького героїзму в цілому і на прикладі окремих постатей. Вона є рефлексією козащини як базової героїчної епохи України - епохи величезної енергії нації, що спочивала в міцних і твердих руках завзятого козацького класу [13, 21] (елітарне та волюнтаристське тлумачення героїчного в сенсі поняття організованої і підвищеної влади Ф. Ніцше [14, 336]), символізацією головних українських культурних цінностей. До таких в розумінні Липинського належать Держава, пов'язана з українським лицарством, вірністю одному Богу й одному Гетьману [10, 14], Гетьманом як великим українським Господарем Землі, ладу і праці [10, 42], український культурний порядок, виражений в образі та ідеї Гетьманщини [10, 94], в яких можна вбачати не просто історичний факт, а феномен культури, поняття «ділчності» [15, 31], символізація традиції як безперервності українського розвитку тощо. Козацтво Липинський розкриває як базовий український героїзм - творчий стан «продуцентів» [10, 293], пов'язаний з психікою героїзму - бажанням великого, слави та подвигу [10, 293], тобто із створенням і захистом нових форм культури і державності, а також відзначає час діяльності «наших предків-козаків» як героїчну добу існування української нації [10, 32]. Крім того, козацтво є персоніфікацією національної української аристократії, її моральних чеснот (атрибутив героїчного)-лицарства, ідейності, благородства [10, 27]. Така тенденція проявляється і в символізації окремих козацьких діячів, головним з яких є Богдан Хмельницький.

Дослідники творчості Липинського вказують на багатомірність його тлумачень образу Богдана Хмельницького як, наприклад, богообраного, носія влади своєрідного характеру, глибокого знавця духовної культури українців, їх психологічних спонукальних чинників тощо [16, 22-23]. Справді, Хмельницький у творах Липинського постає як персоніфікація цілої нації [10, 82], основа національної віри [10, 125], великий гетьман-консерватор, що опанував українську анархію та організував українську матеріальну силу, замінивши дотеперішні на Україні державні сили чужі [15, 70], тобто не як проста історична постать, а в сенсі провідного українського культурного героя. Водночас Хмельниччина характеризується як об'єднання української нації в державу верствою козацькою, що репрезентувала народ [13, 64], тобто в значенні «золотої доби» української нації, епохи ідеального буття культури. Таким чином, козацький героїзм посів головне місце в концепції В. Липинського, ставши однією з її основ. Значне місце він приділяє й іншому різновиду героїчного, яке у нього отримало назву хліборобського.

Хліборобський героїзм тісно пов'язаний із козацькою символікою (наприклад, у концепції українського осілого хліборобського лицарства [10, 34]). Хліборобство - атрибут концепції Липинського, що відрізняє її від донцовської, яка перетворює його на героїчний образ. Це можна зрозуміти, наприклад, з його рефлексії як того, що відповідає «закону землі» [10, 32] (категорії національного міфу, що поєднує традиційні й прийнятні способи праці з осмисленням землі як власної Батьківщини), класу, що здатний власними силою й авторитетом об'єднати національно нашу етнографічну масу в Українську Державу й Українську Націю [10, 72], орієнтується у власному житті на світові універсальні закономірності, відзначається активністю [17, 123] - базовою культуротворчою характеристикою тощо. Таким чином, хліборобський клас для Липинського є символізацією конкретного роду занять як культурно прийнятної й буттєво необхідної для української нації.

У концепції В. Липинського можна виділити й інші типи героїзму, що, маючи дещо меншу вагу, також спрямовані на вираз ідеї державного впорядкування національно-культурного життя (хоча, наприклад, образ Шевченка він фактично не розкриває, незважаючи на поетові рефлексії, пов'язані із селянською дійсністю). Так, героїзація інтелігенції ґрунтується на ствердженні її ролі, що полягає у творенні духовних цінностей нації, ролі духівників та фахово освічених помічників

національної аристократії [10, 146-147] та у визначенні видатної людини (наприклад, Петра Могили) як духовного вождя нації [15, 49]. Нарешті, ідея державно-культурного впорядкування проявляється у релігійно-культурному героїзмі - символізація киявських князів, що зробили дітичню християнську віру [15, 31] та монаших чинів (зокрема, українських), що, підтримуючи релігійний містицизм, оберігають його від анархічних, нестримних форм [15, 87], тобто слідкують за дотриманням гармонії. Таким є трактування культурного героїзму в творчості В. Липинського як яскравий приклад вітчизняної традиції.

Таким чином, у роботі було розглянуто тлумачення культурного героїзму в концепціях Д. Донцова і В. Липинського - визначних українських мислителів з-поміж тих, в центрі інтересів яких була національна ідея. Можна переконатися, що, незважаючи на суперечності, що існували між ними, дані концепції зробили внесок не тільки в українську філософію, а ще й у відповідну міфогероїчну традицію, органічною частиною якої стали. На основі цього можна зробити кілька важ-

ливих висновків. По-перше, українська філософська традиція нерозривно пов'язана з буттєвими основами національної культури, є її вагомою складовою, що робить її, зокрема концепції, що були розглянуті, одним з джерел власне українського культурного життя. По-друге, Україна має давні традиції розуміння культурного героїзму, що визначає її сутність як оригінальної та значущої. Даний висновок може бути одним з багатьох аспектів української національної ідентичності. По-третє, український культурний героїзм є не тільки однією з основ впливових і важливих філософських концепцій, розглянутих в роботі, а ще й феноменом, що потребує всебічного аналізу. У роботі було здійснено один із них - філософсько-антропологічний і культурний аналіз історико-філософського матеріалу, що є невичерпною характеристикою феномену, але розкриттям і конкретним висвітленням його значення. Таким чином, культурний героїзм є важливим компонентом культури, зокрема української, значення якого подає і вітчизняна філософська традиція.

1. *Carlyle T.* On heroes, hero-worship and the heroic in history.- Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1916.
2. *Мелетинский Е. М.* Культурный герой // Мифы народов мира. Энциклопедия.- М: Советская энциклопедия, 1982.
3. *Хюбнер К.* Истина мифа: Пер с нем.- М: Республика, 1996.
4. *Попович М.* Нарис історії культури України.- К.: АртЕк, 2001.
5. *Гриценко О.* «Своя мудрість»: Національні міфології та «громадянська релігія» в Україні.- К.: УЦКД, 1998.
6. *Донцов Д.* Дух нашої давнини.- Дрогобич: Відродження, 1991.
7. *Донцов Д.* Підстави нашої політики // Твори- Том 1. Геополітичні та ідеологічні праці.- Львів: Кальварія, 2001.
8. *Донцов Д.* Незримі скрижалі Кобзаря (містика лицарства запорозького).-Торонто: Гомін України, 1961.
9. *Андерсон Б.* Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму: Пер. з англ.- К.: Критика, 2001.
10. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму // Повне зібрання творів. Архівні студії: в 25 т.- К.: Філадельфія, 1995.- Т. 6: Політологічна секція, Кн. I.
11. *Придальний Б.* Український та західний консерватизм. Компаративістський підхід // Вячеслав Липинський - ідеолог українського державотворення: Збірник наукових праць.- Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001.
12. *Шуттінгер Р.* Проблема ідентичності консерватизму // Консерватизм: Антологія.-К.: Смолоскип, 1998.
13. *Липинський В.* Україна на переломі (1657-1659).-К.: Дніпро, 1997.
14. *Ницше Ф.* Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей: Пер с нем.- М.: REFL-book, 1994.
15. *Липинський В.* Релігія і Церква в Історії України- Нью-Йорк: Булава, 1956.
16. *Соловійов О. В.* Липинський про харизматичну особистість Богдана Хмельницького // Вячеслав Липинський - ідеолог українського державотворення: Збірник наукових праць- Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001.
17. *Липинський В.* Універсализм у хліборобській ідеології//Консерватизм: Антологія.- К.: Смолоскип, 1998.

R. Komarov

CULTURAL HEROISM AS A COMPONENT OF UKRAINIAN PHILOSOPHICAL TRADITION (CONCEPTIONS OF D. DONTSOV AND V. LIPINSKIY)

In the article heroic is researched as one of important aspects of the national identity in the context of Ukrainian philosophical tradition. Its place in conceptions of Ukrainian thinkers D. Dontsov and V. Lipinskiy is examined, particularly their understanding of heroic, its major components, symbols, their reproducing as components of the whole cultural system. Conclusions are done about importance of the phenomenon as a cultural category that is necessary, particularly in Ukrainian context, and about its further researchings.